

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի Բղթածրարներուն մէջ (Ք/ 15/6) կը գտնուի ձեռագիր կանոնագիր մը՝ «Աղլալային Կանոնադրութիւն» ընդհանուր խորագրով եւ 1857 Մարտ 22 թուականով։ Ան, իրականութեան մէջ նախատրուարն է Պոլսոյ Հայոց 1860-ի եւ 1863-ի Աղլալային Սահմանադրութիւններուն եւ ցարդ անտիպ մնացած է, ինչպէս կը վկայեն Արշակ Ալ-պոյաճեան⁽¹⁾, Օրմանեան Սրբազան⁽²⁾ եւ ուրիշներ։ Հրատարակելով զայս, անհրաժեշտ կը դանեմ մի քանի ծանոթութիւններ առ այդ կանոնադրութեան եւ զայն կեանքի կոչող մթնոլորտին ու պայմաններուն մասին։

Աղլալային Սահմանադրութիւնը հիմնապէս կը ներկայացնէ Պոլսոյ Հայ Պատրիարքութեան եւ անոր գլուխ՝ Պատրիարքին վայելած իրաւասութիւնները, իրաւունքներն ու առանձնաշնորհները։ Եւ որովհետեւ Պատրիարքը Սուլթանական կառավարութեան առջեւ պաշտօնական եւ միակ ներկայացուցիչն էր ամբողջ Տաճկահայութեան կրօնական եւ աշխարհիկ կեանքին, հետեւաբար վայելած արտօնութիւններն ալ նոյն ձեւով կրնային համարուիլ ժողովուրդինը, անոր՝ որ մանաւանդ մայրաքաղաք Գ. Պոլսոյ մէջ մեծ դեր մը ունէր Պատրիարքի ընտրութեան եւ Պատրիարքարանի գործերու մասնակարգման մէջ։

Եւ Պատրիարքութիւնը կը վայելէր լայն իրաւասութիւններ, որոնց ըսկզբնադրելը կու գար 1461-էն, երբ, Պոլսոյ զրաւումէն միայն ութ տարիներ վերջ, Փաթիւ Սուլթան Մուհամմէտ Երկրորդ Պրուսայի Յովակիմ եպիսկոպոսը պատրիարքութեան կը բարձրացնէր, զանպա՛ն նպատակներով։ Այդ Աթոռը հայկական ներքին կեանքին մէջ շատ գործօն դեր մը կը սկսի ունենալ մանաւանդ ԺԷ եւ ԺԹ դարերուն։ Սակայն Օսմանեան Սուլթանական միապետութեան ամենէն ծայրայեղ վարչաձեւին տակ ապրելով, այդ Աթոռն ալ պիտի ունենար ոչ-ժողովրդավարական գործելակերպ մը, մասնաւորաբար Պոլսի զաղթած Ակնցի սեղանաւոր-ամիրաներու ազդեցութեան տակ։ Իրապէս ալ, 1600-ական չրջանէն մինչեւ Սահմանադրութեան հաստատումը 1860-ին, Պատրիարքարան եւ Պատրիարք ենթակալ կը դռնենք ազդեցիկ ամիրաներու քահանայութիւններուն եւ մրցակցութիւններուն. մասնաւորաբար 1800-էն յետոյ, այդ մրցակցութիւնը կը կայանայ ճարտարապետ եւ սեղանաւոր ամիրաներու միջեւ։

Նման անսահմ գործունէութիւն մը Պատրիարքի կամ ամիրաներու կողմէ՝ կ'ենթադրէր զարդացման համեմատաբար շատ ցած մակարդակ մը Հայութեան համար, ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ մեկուսացումը Ներսիսական լու-

(1) Ալպոյաճեան. Ընդարձակ Օրոցոյց Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հայոց։ Պոլս, 1910, էջ 367։

(2) Օրմանեան. Ազգապատում։ Գ. Հատոր, Երուսաղէմ, 1927, էջ 4017։

սուերութեան եւ քաղաքակրթութեան կեանքէն: Այսպէսով է որ Թուրքիոյ եւ անոր հպատակ ջրիստոնեայ համայնքներուն համար կեանքի աւելի բուրբ պայմաններու յոյժ կը բացուի 1827-ին, երբ Ռուսիա՝ Թուրքիոյ ուղղափառ (Օրթոտոքս) ջրիստոնեայ ազգութիւններու իրբեւ պաշտպան պատուրքով կը յայտարարէ. պատերազմ մը, որ կը վերջանայ Թուրքիոյ համար աղետալի հետեւանքներով (1829 Հոկտեմբեր 7-ի Արքրիստոպոլսոյ դաշնագիր): Մակայն այս պատերազմին դրական իրր արդիւնք, օրուան տիրակալը՝ Սուլթան Մահմուտ երկրորդ (ամենէն բուսամիտ դահակալներէն մին կայսրութեան, 1808-1839), Թուրքիոյ ներքին կեանքին մէջ Եւրոպական որուէ միջամտութիւն արգիլելու նպատակով կը ձեռնարկէ բարենորոգչական զանազան ծրագիրներու իրագործման. արդէն 1826-ին ամբողջութեամբ ջարդել առւեր էր Ենէիշիբիները, որոնք պետութեան անտեսական ուժը ծրծելէ զատ՝ փորձած էին պետութեան, իսլամ եւ ջրիստոնեայ բնակչութեան համար հասարակական, Մահմուտի շնորհիւ է որ կը կազմակերպուի Բըքական քանակը, կը բացուին զանազան բարձրագոյն մարտականներ եւ երկրին անտեսութեան դիտական հիմ մը կը աբուրէ:

Բարենորոգչական այս քայլերը մեծապէս կ'ազդեն հպատակ երկու ջրիստոնեայ համայնքներուն՝ Յոյներուն եւ Հայերուն վրայ: Բացուած երկրորդական վարժարանները միմիայն խոյսնէրուն համար էին. 1790-ական թուականներէն Պոլսոյ մէջ դոբժող Հայ Թաղային վարժարաններու չըջնաւարտներ մըցիլ կարենալու համար իրենց Թուրք հասակակիցներուն հետ՝ պէտք ունէին բարձրագոյն ուսման սեփական հաստատութեան մը: Եւ, ի վերջոյ, երկար տաղանայներէ ետք, 1838 Դեկտեմբեր 9-ին կը բացուի Սկիւտարի Զեմարանը, հաստատուած Եւրոսաղէմստունի շէնքին մէջ, Եւրոսաղէմի վանքէն եղած մեծագոյնմար փոխառութեամբ մը: Զեմարանի այս շէնքին շուրջն է որ ծայր կու տայ պայքարը, երբ ամիրաներ շէն ուղեր իրենց խոստացած նպաստը վճարել եւ երբ, առաջին անգամ ըլլալով, ազգային դոբժերու մատակարարութեան կը կոչուի արհեստաւոր (էնսաֆ) դասակարգը, Թէեւ փորձը անյալող կ'ըլլայ:

Դպրոցի մը ներթափան մատակարարման պարզ խնդիրէն շուտով զտակարարային վէճերու եւ իրաւունքի ու պարտականութեան կենտական հարցերուն հասնիլը՝ շատ քնական ընթացքով մը յառաջացաւ. Պոլսահայութեան մէջ: Ժողովուրդ տարրը, որ իրբեւ դոբժուն ուժ յաճախ բացակայ է մեր պատմութեան մէջ, իր պաշտօնական մուտքը կ'ընէ Պատրիարքարանին ներս մոլեռանդութեան մօտեցող պայքարներով եւ ցոյցերով: Կիսազգրագէտ համայնք մը, որպիսին էր Պոլսահայ գանգուածը 1840-ական թուականներուն, միշտ վտանգաւոր է եւ ամբարի մը բաւոր յոռի գիծերը իր մէջ կը կրէ. ասկայն ան միտամանակ ուր բնագոյ մը սնի, որով կրնայ անգիտակցաբար զգալ արդարն ու ճշմարտը. բարեբախտութիւն է որ Եւրոպական դարգացունով սնած խումբ մը երիտասարդներ կըցան զուրի Էսնգիլի բարձրութիւններու անուղի հոսանքին եւ արդիւնաւոր կերպով օգտագործել ուժը՝ զոք այդ ժողովուրդը կը ներկայացնէ:

Եւ պետական նոր կարգադրութիւններն ալ կ'օժանդակէին ժողովրդական մղտումներուն: 1839-ի Նոյեմբեր 9-ին, զաւ բարձրանալէ հաջիւ հինգ ամիսներ վերջ, Սուլթան Ապտուլ Մէհմետ (1839-1861) Կիւլանէի պալատին մէջ կը հրատարակէր բարենորոգումներու իր պատմական հրովարտակը, Խաթթը Շէրիֆ, որ, Օսմանեան կայսրութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով օրէնքի հաստատութիւն եւ ազատութիւն կը բերէր ջրիստոնեայ հպատակ-

ներուն: Այս հրովարտակէն ըսող նոր կանոններու ամբողջութիւնը Թանգի-
մաթ կը կոչուի:

Թէեւ Թանգիմաթը չգործադրուեցաւ, որովհետեւ Թուրքիա ակնթարթի
մը մէջ չէր կրնար ինքզինք միջնադարի յետամնացութիւնէ ներդպական քա-
ղաքակրթութեան դիրքը նետել, այլ Հայեր ջանացին առաւելագոյն կերպով
օգտուիլ անոր ընձեռած դանազան բարիքներէն: 1839-էն մինչև 1866, աւելի
քան տասնհինգ տարի, Պոլսոյ թաղերուն մէջ կը հաստատուի Հայ վարժա-
րաններու ցանց մը եւ այդ դպրոցներու մասնակարարման հողը ինքնարեւո-
բար ծնունդ կու տայ Պատրիարքարանի հովանաւորութեան տակ գործող
Ժողովներու եւ ուսումնական խորհուրդներու, ամէնքն ալ հետզհետէ ժողո-
վրդական անդամակցութիւն մը ունեցող: Այսպէս է որ, զարձակ պայքար-
ներու եւ անդինոյ հակամարտութիւններու մէջէն գանդաղօրէն տապարէզէն
կը քաշուին ամիրաները, աեղ տալու համար պետական նախարարութիւն-
ներու մէջ պաշտօնավարող էֆէնտիներու, ներսպայէն վերադարձող բժիշ-
կներու, ճարտարագետներու, անտեսադէտներու, մասւորականներու եւ պառզ
Ժողովուրդի ներկայացուցիչներու: 1840-ը չթեւակոխած, արդէն կազմուած
են Գերագոյն եւ Հոգեւոր Ժողովներ, բիւս՝ Ընդհանուր Ժողովէ մը, որ
կազմուած կ'ըլլար համայնքին երեւելի նկատուած անձնաւորութիւններէն
(ամիրաներ, անոնց դործակիցները եւ արհեստագետներ):

Այստեղ պէտք է շեշտել որ դասակարգային եւ իրաւունքներու տիրաց-
ման այս անընդմէջ պայքարներուն իբրեւ արդիւնք, ցարդ ամիրաներ կը
ներկայացուին ամենէն անախօք եւ մութ գոյներով, ինչ որ, կը խորհիմ,
իրականութեան ամբողջութեամբ համապատասխան չէ: Ամիրաները կը
ներկայացնեն որոշ ժամանակաշրջանի մը զաղափարներն ու հասկացողու-
թիւնները, ինչպէս նաեւ որոշ դասակարգի մը հոգեբանութիւնը: Անոնք
ընդհանրապէս կրնարազէտ անձեր էին, գրեթէ ոչինչէն սկսած: Արդէն ի՞նչ
պիտի ընէին զգալիութիւնը, երբ իրենց խելքը իրենց աւելի քան կը բա-
ւէր. ինքնափտահներ էին, իրենց հարստութեան ու դիրքին կոթնած. իրենց
անձնական կեանքին համար օգտակար այս հաւատամբով ալ կը մօտենային
Հանրային կեանքին, այսինքն պատրիարքները զահ բարձրացնելու կամ անկէ
նետելու գործին եւ եկեղեցիները չէն պահելու պարտականութեան: Այս
պարտականութեան զգացումը ներծին էր իրենց մէջ, զոր բերած էին իրենց
գիւղերէն: Եւ, եթէ փառասէր էին, գիտէին միաժամանակ այդ փառասի-
րութեան ծախսը հոգալ՝ Պատրիարքարանի եւ բոլոր եկեղեցիներու անհրա-
ժեշտ դրամը իրենք վճարելով: Նոյնիսկ 1874-ին, երբ ամիրայութիւնը յուշ
մըն էր, Ներսէս Արքեպ. Վարժագետեան Պատրիարքական իր առաջին դու-
րծը կ'ընէ Պատրիարքարանի պարտքի հատուցման համար ամիրայական եր-
կու տուններէ (Պալեան եւ Երամեան) 2,500 Ոսկի նուէր ստանալ: Տիրող դա-
սակարգ մըն էին եւ հասկնալի է որ չընդունէին իրենց դիրքը ալ սկսնակնե-
րու եւ արհեստավորներու. երբ կը դատենք զիրենք, նկատի չենք ունենար
Թուրքիոյ 1830-ական օրերու վիճակը: Այդ երանելի օրերուն, Նոյնիսկ
1840-ի Գերագոյն Ժողովի նիստերու ընթացքին, էսնաֆներուն ներկայա-
ցուցիչները ծալլապատիկ կը նստէին չալուխ՝ քաշող ամիրաներուն դիմաց
եւ ամէն բանի ճայտ՝ կ'ըսէին: Ու այդ ծալլապատիկներն էին որ մէկ օրէն
միւսը Քչալուխ՝ քաշողի դիրքին կ'ուղէին բարձրանալ: Բայց, այս բոլորով
մէկտեղ, չպակսեցան նաեւ ճշմարտապէս ազգասէր բայց մանաւանդ ուսում-
նասէր ամիրաներ: Յարութիւն Պէզնեանը ամենէն կարկառունն է անոնց մէջ

ու նշանաւորը. սակայն տակաւին կան Պալեանները, Տատեանները, Հոյակապ Մկրտիչ ձկնալորեանը եւ շատ շատեր, որոնց շատ բան կը պարտինք ազգովին: Իրբեւ դասակարգ ամերաններ իրենց չաները ունէին եւ շատ ալ սրտայնր դործեցին, Բարձրագոյն Դուռ երթալով օրուան ժողովրդավար պատրիարքին կամ առաջնորդներուն մասին ամբաստանութիւններ ընելու աստիճան: Սակայն նոյն սխալները դործուեցան յետագային, ժողովուրդի քուէներով ընտրուած եւ Սահմանադրութիւնը ներկայացնող անձնաւորութիւններու կողմէ եւս: Ընթացողութիւնը այն է, որ 1830 - 1860 ըրջանը մեր ժողովուրդի զլխատր մէկ հատուածին՝ Պոլսահայութեան ինքնաճանաչման, ինքզինք դանելու եւ հին ըմբռնումներէն ձերբազատուելով նորին մէջ մտնելու ժամանակն է. հինի եւ նորի պայքարը սուր եղաւ եւ անխնայ, բայց թերեւս կերպով մը անհրաժեշտ էր ան՝ նոր կարգերուն ու Սահմանադրութեան աւելի հաստատ հիմնաւորման համար:

1850-ին արդէն երկու կողմերն ալ համոզուած էին թէ միայն դործակցութեամբ կրնային դործօն վարչութիւն մը ստեղծուի: Ար այդ, կազմուած ժողովներուն համար կանոնադրութիւններու պահանջը օրէ օր զգալի եղած էր եւ այս մասին փափաքներ ալ յայտնուեցին: Առաջինը Յակոբ Կրճիկեանն էր, Եպարզօս Բէշիտ Փաշայի խորհրդականն ու Արտաքին Գործոց նախարարութեան ամենէն ազդեցիկ պաշտօնեան, որ 1853 - 54-ին այդ անհրաժեշտութեան մասին կը խօսէր: Որոշ տեղեկութիւններէ⁽³⁾ կը հասկցուի որ իր խորհուրդով անպաշտօն մարմին մը կը կազմուի՝ կանոնադրութիւն մը պատրաստելու համար. այդ մարմին անդամներն էին, ըսլորն ալ Փարիզի ազատամիտ դադափարներով սնած՝ Տքթ. Սերվիլէն, Տքթ. Նահապետ Ռուսինեան, Ինկոզոս Պալեան եւ Գրիգոր Օտեան: Նախապատրաստական այս աշխատանքներէն ետք, 1855 Յուլիսին Լնդհանուր Ժողովը կանոնադրութեան պատրաստութեան համար «Յանձնարարական Ժողով» մը կ'ընտրէ, 21 անձերէ բաղկացած, որուն կ'անդամակցէին, ի միջի այլոց, Որիմեան Վարդապետ, Յովհաննէս Գհնյ. Հիւնքեարպէյէնտեան, Գալուստ Կոստանդեան, Գրիգոր Օտեան, Նահապետ Ռուսինեան, Կարապետ Իւթիւճեան, Մըկրտիչ Աղաթոն, Սահակ Ապրօ եւայլն:

Հակառակ որ Յանձնաժողովը քանի մը ամսուան աշխատանքներէ ետք կանոնադրութիւն մը կը պատրաստէ եւ նոյնիսկ զայն Գերագոյն Ժողովին ալ կը տանի քննութեան համար, սակայն պահպանողականներէն մանաւանդ Տերոյինց պատուելի ընդդիմութեան պատճառով անոր քննութիւնը դժուարութիւններու կը հանդիպի:

Երբ Գերագոյն Ժողովը այսպէս անել կացութեան մը մատնուած էր, անակնկալ դէպք մը կը յեղաշրջէ ամէն բան: 1854-ին ծագած էր իրիսի պատերազմը Ռուսիոյ եւ Թուրքիոյ միջեւ. այս վերջինին կ'օգնէին մանաւանդ Անգլիա եւ Ճրանսա՝ վախճալով Ռուսական յառաջնապայքումէ եւ Թուրքիոյ ներքին դործերուն խառնուելու կարելիութենէն: Սուլթանը, Ապտուլ Մէճիտ, Փարիզի դաշինքի կնքումէն (1856 Մարտ 30) չի առաջ, Փետրուար 18-ին կը հրատարակէր նոր հրովարտակ մը, իսթթը Հիւսայուն, որ կը վի-

(3) Հանգէտ Ամսորթայ: 1902, էջ 207:

բահաստատել 1839-ի Կիւլանէի Ռաթթը Շէրիֆը, եւ որ կը կոչուի Իւսու-
հաթ: Այս հրովարտողին մէջ ի մէջի աշուջ կ'ըսուէր:

Ճիւրաքանչիւր Քրիստոնեայ կամ ոչ-Մահմետական ժողովուրդ պարտա-
կան պիտի ըլլայ որոշեալ ժամանակի մը մէջ, իր մէջէն ընտրուած Յաննա-
ժողովի մը օգնակցութեամբ, առանձնաշնորհումներու եւ արտօնութիւններու
իրական իրականացման մասին Բնուլթիւններ կատարել Բ. Դրամ հսկողու-
թեան տակ եւ իմ քարծր հանութեամբ, եւ ժամանակին աւ քաղաքակրթու-
թեան պահանջին համաձայն լինելիք բարեկարգումները քննել եւ իմ Բ. Դր-
րան հաղորդել: Քրիստոնեայ Պատրիարքներու եւ եպիսկոպոսաց Սուլթան
Մահմետ Երկրորդի, ինչպէս նաեւ իր յաջորդներուն կողմէն շնորհուած
արտօնութիւնք պիտի համաձայնեցուն յարկի վիճակին հետ, որովք իմ ա-
ռաստանն եւ ռզրմած մտադրութիւններս կ'երաշխարհեն այն ժողովը-
րոց» (4):

Այս հրովարտակը, գրուած Անգլիոյ եւ Ճրանսայի յանձնարարութեամբ
եւ ստիպումով, մէջոց մըն էր Քուրքիոյ գործերուն մէջ քրիստոնեաները
պաշտպանելու պատրուակով Ռուսիոյ կողմէ ըլլալիք միջամտութեան մը ա-
ռաջքը առնելու:

Ինչ ալ ըլլային այդ հրամանագիրը հրատարակել ստիպող պատճառնե-
րը, իբրեզքիւն էր որ Պատրիարքարանը այլիւս պարտաւորուած էր կանո-
նադրութիւն մը ունենալու: Հետեւաբար, ժողովրդաւոր Յակոբոս Պա-
րիարք որ նոյն տարւոյ (1856) Հոկտեմբերին հրաժարած էր աւերայական
ճշդումներէ նկղւած, եւ որ առկայ վերահաստատուած էր Բարձրագոյն
Դրան հրամանով եւ նորերու խումրին խնդրանքով, Նոյեմբեր 16-ին Ընդ-
հանուր Ժողով մը կը գումարէր, որ Յաննախումբ մը կ'ընտրուէր՝ նա-
խորդ Յաննախումբին պատրաստած կանոնադրութիւնը քննելու համար:
Յաննախումբին կ'անդամակցէր Գրիգոր Մարկոսեան, Իզմիրի զարգացած
երիտասարդութեան պարագլուխներէն մին, որուն զապախարակից բնկե-
րներն էին, զարմեալ Իզմիրէն, Սահակ Ապրո, Գարուստ Կոստանդեան, Մի-
նաս Մինասեան, Զատեղան Հեղինակներու կողմէ 1857-ի Կանոնադրութիւնը
Գրիգոր Մարկոսեանի անունով յիշուած է, ինչ որ իրականութեան չի հա-
մապատասխաներ:

Յաննախումբը իր աշխատանքները միայն 1857-ի Փետրուարին կը վեր-
ջացնէ, եւ վերակազմուած Կանոնադրութիւնը կը ներկայացնէ Գերագոյն
Ժողովին, որ իր կարգին զայն նկատի առնելէ ետք Ընդհանուր Ժողովի ալ
հաւանութեան կ'ուղչէ ենթարկել: Ընդհանուր Ժողովը կը գումարուի 1857
Մարտ 22-ին, նախագահութեամբ Յակոբոս Պատրիարքի: Կանոնադրութիւ-
նը ներկայ երեք հարիւր ժողովականներուն եւ ունկնդիր բազմութեան կը
ներկայացնէ Գրիգոր Մարկոսեան, որ միաժամանակ Գերագոյն Ժողովի ա-
տենապետն էր (այդ օրուան կոչումով՝ ազգային երեսփոխան) և Պատրիար-
քարանի լազափէթը (ընդհանուր ջարտուղարի կամ դիւանապետի համահա-
տար պաշտօն մը): Ժողովը մեծ խանդավառութեամբ կ'ընդունի Կանոնա-
դրութիւնը, որուն 100 յողուածները մի առ մի կը կարդացունին եւ կը վա-
ւերացունին:

Դժբախտաբար այսքան խանդավառութեամբ ընդունուած Կանոնադրու-

(4) Քուսայեան Կ. Պատմութիւն Արեւելեան եմգրոյ եւ Առաջնորդ Հայկական Հարցի:
Ա. Հատոր. 1905, Լոնտոն, էջ 615:

թիւն մը Կառավարութեան կողմէ վաւերացում չի գտներ, կը մերժուի՝ թւ-
րեւա ամիրայական զրդումով. պատճառը՝ «անկանոնութենէն օգուտ չաղելու
սովորած կամ իրենց կամքը օրէնքի տեղ անցնելու վարժուած անձինքներու
դժկամակութիւնը միայն կրնայ համարուիլ», ինչպէս կը գրէ Մասիս» այդ
օրերուն⁽⁵⁾։ Կառավարութիւնը կը մերժէ՝ առարկելով որ «պետութեան մէջ
պետութիւն չի կրնար լինել»⁽⁶⁾։ Միայն 1859-ին է որ Կանոնադրութիւնը
դարձեալ վերաքննութեան կ'ենթարկուի 24 անձերէ բաղկացած Յանձնա-
խումբի մը կողմէ եւ միայն 1860 Մայիս 24-ին, երկար ձգձգումներէ եւ
պայքարներէ ետք, Սարգիս Պատրիարքի նախագահութեամբ գումարուած
Ընդհանուր Ժողովը կը վաւերացնէ Կանոնադրութիւնը՝ որ այնուհետեւ
Սահմանադրութիւն կը կոչուի։

1857-ի Կանոնադրութեան պատրաստութեան, ինչպէս նաեւ 1860-ի եւ
1863-ի Սահմանադրութիւններուն պատմութեան անհրաժեշտ մանրամաս-
նութիւնները կարելի է գտնել հետեւեալ հատորներուն մէջ։

1. Աւետիս Վարժապետ Պէրպէրեան. «Պատմութիւն Հայոց»։ Պոլիս,
1871։

2. Յակոբոս Վրդ. Զիլինկիրեան. «Պատմութիւն Աղգային Երկամեայ
Անցից»։ Պոլիս, 1866։ Զարափոխութիւն մը դէպքերու եւ դէմքերու, որ սա-
կայն երեւան կը բերէ հոգեբանութիւնը հակառակորդ կողմերէն մէկուն։

3. Բրոֆ. Կ. Թումանեան. «Պատմութիւն Արեւելեան Խնդրոյ եւ Առաջ-
նորդ Հայկական Հարցի»։ Հատոր Ա. 1905, Լոնտոն։ Ամբողջութեամբ կը պա-
րունակէ Ապուլ Մէճիթի Խաթիբ Հիւսայունը (էջ 613-623)։

4. Արշակ Ալաօյաճեան. «Աղգային Սահմանադրութիւնը. Իր Մագումը
եւ Կիրառութիւնը (Յիւսմանայ Տարեդարձին Աւերով)»։ Պոլիս, Ընդարձակ
Օրացոյց Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հայոց, 1910, էջ 76-528։ Ամենէն կա-
տարեալ ուսումնասիրութիւնը Սահմանադրութեան մասին, թէեւ տեղ տեղ
հեղինակը բառացի օգտուած է Քէչեանի աշխատութենէն։

5. Մաղաբա Արքեպս. Օրմանեան. «Աղգապատում»։ Գ. Հատոր, Ի-
րուսողէմ, 1927։

6. Բիւզանդ Քէչեան. «Պատմութիւն Ս. Փրկչի Հիւանդանոցին Հայոց Ի
Կ. Պոլիս»։ Պոլիս, 1887, հատուածներ 45-47 (էջ 90-95)։

7. Ե. Թովչեան. «Երիտասարդ Թիւրքեան եւ Հայերը»։ Թիֆլիս, 1909,
էջ 241-257։

8. Ատոմ. «Աղգային Սահմանադրութիւնը»։ Պոլիս, 1914։ Քննադա-
տութիւն մը։

9. Մ. Հերարդեան. «Աղգային Սահմանադրութիւն»։ Պէյրութ, 1959։

* * *

Աղգային Սահմանադրութիւնը ժԹ զարու մեր պատմութեան ամենէն
փայլուն իրադրօթումներէն մին է։ Ան, ինչպէս շատեր կը պնդեն, Փրանսա-
կան զազափարներով լեցուն Կանոնադրութիւն մը չէ, ալ ալ զայն պատրաս-
տողները նման փափաք մը ունեցած են։ Անոր յօդուածներուն պարունակու-

(5) Մասիս։ 1859 Դեկտեմբեր 24, Թիւ 413։

(6) Քէչեան. Պատմութիւն Ս. Փրկչի Հիւանդանոցին Հայոց Ի Կ. Պոլիս։ Պոլիս, 1887,
էջ 96։

Թիւնը կը բխի Օսմանեան տիրապետութեան տակ դարերու բնթացքին Հայ ժողովուրդի ձեռք բերած արտօնութիւններէն: Շատեր մեծագոյն յոյսեր կապած են անոր, իսկ ուրիշներ միայն վտանգ տեսած են ոտնկէ: Սակայն Սահմանադրութիւնը ոչ ինքնօրինութիւն կու տար Հայոց, ոչ ալ վտանգներ կրնար յառաջացնել. ան կանոններու ամբողջութիւն մըն էր, որով զիւրու-թեամբ կարելի պիտի ըլլար Տաճկահայաստանի կրօնական թէ աշխարհիկ կեանքը վարել բարօրութեամբ: Խրիմեան եւ Վարժապետեան Պատրիարքեւ-րու զործունէութիւնը լաւագոյն յոյսեր ներշնչել կու տար: Պատմութիւնը սակայն մեզի վերապահած էր ամենէն զժխեմ ճակատագիր մը՝ ճիշդ այդ օ-րերուն երեսուն տարուան համար Օսմանեան զահ բարձրացնելով ամենէն բռնակալը բռնակայներուն՝ Ապտիւլ Համիտ, որ կարճ ժամանակի մէջ զրեթէ անուն մը միայն պիտի ձգէր Ազգային Սահմանադրութենէն, ինչպէս բոլո-րովին ջնջեր էր Օսմանեան Սահմանադրութիւնը եւ անոր հեղինակ Միթհատար: Ազգային Սահմանադրութեան կազմութեան պատմութիւնը ամբողջա-կան դարձնելու համար է որ հոս կը հրատարակուի 1857-ի նախատիպար Կանոնադրութիւնը:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՑՃԵԱՆ

Ա

ԱԶԳԱՑԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԲ

1.— Ընդհանուր Ժողովը ճանկաստանի բոլոր Լուսաւորչական Հայոց ընդհանրութիւնը կը ներկայացնէ, իր կեդրոնը Կ. Պօլիս է եւ հետեւեալ գործողութեանց համար կը գումարուի:

ա.— Կաթողիկոսի ընտրութեան մասնակից ըլլալ:

բ.— Պատրիարքներու ընտրութիւն ընել:

գ.— Գերագոյն Ժողովոյ անդամները ընտրել:

դ.— Գերագոյն Ժողովոյ միջոցաւ բոլոր միւս Ժողովներուն գործողութեանց ահեկադիրը քննելով իւր դատողութիւնը յայտնել:

ե.— Արտաքոյ կարգի եւ զլխաւոր խնդիրներու համար իւր հաւանութիւնը եւ վճիռը տալ:

2.— Ընդհանուր Ժողովոյ մէջ պիտի գտնուին Մայրաքաղաքիս բնակիչներէն թէ՛ եկեղեցական եւ թէ՛ աշխարհական, թէ՛ Պօլսեցի եւ թէ՛ ուրիշ քաղաքացի ընդամէնը երկուհարիւրէն մինչեւ երեքհարիւր անձինք, այսինքն:

ա.— Պատրիարքական փոխանորդները:

բ.— Հոգեւոր եւ Ուսումնական Ժողովոց տասնեւութ եկեղեցական անդամներն

ու նոյն Ժողովոց անդամ ըլլալու արժանաւորութիւն ունեցող եկեղեցականներէն երկուստասն անձինք, ընդամէնը երեսուն եւ կեղեցականք:

գ.— Գերագոյն, Ուսումնական, Խնամակալաց եւ Տնտեսական Ժողովներուն վարժաւորներու աշխարհական անդամներն ու նոյն Ժողովոց մէկուն անդամ ըլլալու յարմարութիւն ունեցող աշխարհականներէն հարիւրեօթանասուն անձինք, ընդամէնը երկուհարիւր երեսունեւութ աշխարհականք:

դ.— Աւաջնորդանիստ քաղաքներուն կողմէն մէկ մէկ երեսփոխան, ընդամէնը երեսուն աշխարհականք:

3.— Ընդհանուր Ժողով գումարուած օրը՝ զանկաւ բաղկացնող անձինք Պատրիարքարան եկած ժամանակին՝ իրենց զրկուած տոմարակները նոյն օրը յատկացեալ պաշտօնատարին ձեռքը յանձնելու համար հետեւին բերելու են:

Եթէ Ժողովական մը իրեն զրկուած տոմարակ պատահածք տուած չըլլայ, յառաջուց Պատրիարքարանէն ստացած Ժողովականութեան տպեալ վկայականով ալ միշտ իրաւունք պիտի ունենայ գումարման օրը Պատրիարքարան վալ:

Բ

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱԿԱՆ ԱԹՈՒ Կ. ՊՕԼՍՈՑ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԲ

4.— Էլմիսնայ Կաթողիկոսէն ետքը Կ. Պօլսոյ Պատրիարքը, որ Ընդհանուր Ժողովոյն մեծագոյն մասին հաւանութեամբը կ'ընտրուի, ճանկահայտատանի Լուսաւորչական Հայոց եւ իւր իրաւասութեանը տակը օտար երկիրներ գտնուողներուն հոգեւոր գլուխն է, եւ Ընդհանուր, Գերագոյն

եւ Հոգեւոր Ժողովներուն նախագահն է:

5.— Այս հոգեւոր գլուխը հետեւեալ պաշտօնները ունի:

Տէրութեան հրամանները ազգին հաղորդել եւ փոխադարձաբար ազգի խնդրուածները Տէրութեան ներկայացնել, ազգային կանոնաց առթերի գործադրութեանը ար-

թուն հսկողութիւն ընել եւ կանոնաց դէմ եղած դէպքերը անյապաղ Գերագոյն եւ Հոգեւոր ժողովներուն իմացունել: Այս փափուկ եւ ազգային պատուին հետ կապուած պաշտօնը վարող անձը պէտք է որ Օսմանեան կայսրութեան հպատակ եւ եպիսկոպոսութեան աստիճանը էջմիածնայ կաթուղիկոսէն առած Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հաւատարիմ, ազգասէր, անչափանդիր եւ փորձուած անձ մը ըլլայ:

6.— Պատրիարքը ազգային ամէն տեսակ գործերը Գերագոյն ժողովոյն որոշումը անկողով պիտի կատարէ, միայն պատահական եւ առօրին ըմբենայիք գործերը, եթէ շնն կրնար մինչեւ Գերագոյն ժողովոյն գումարման օրը ետ ձգուիլ, Պատրիարքը կրնայ ինքնին տնօրինել՝ պատասխանատւութիւնը իւր վրայ առնելով, բայց միայն եղեւութիւնը կանոնադր կերպիւ արձանագրել տալով, Գերագոյն ժողովոյն պիտի իմացունէ՝ հետեւեալ գումարման օրը:

Գ

ԱՅԳԱՅԻՆ ԳՆԵՐԱԳՈՅՆ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՄ

10.— Գերագոյն ժողովը Տէրութեան հրամանին համեմատ՝ Ընդհանուր ժողովէն ընտրուած, լոգօֆէթով մէկ տեղ, չքան անդամներէ բաղկացեալ է, եւ նոյն ժողովոյն փոխանորդութիւնը եւ գործադիր կարողութիւնը ունի:

11.— Այս ժողովը հետեւեալ պաշտօնները ունի.

Ազգին մէջ ծագած խնդիրները թնկել, ազգին նւթական, բարոյակա՛ւ եւ իմացական կարողութեանց հոգ տանիլ, ազգային դոյլից եւ եկամտից օգտակար եւ օրինաւոր տնտեսութեանը հսկել, Հոգեւոր, Տնտեսական, Ուսումնական եւ Պատմական ժողովներուն անդամները ընտրել, իւրաքանչիւրին պէտք եղած հրահանգները տալ, անոնց բարեկարգ կառավարութեանը վերստեղծութիւն ընել, եւ իւրաքանչիւրին կողմէն առաջարկուած տնօրէնութիւնները եթէ յարմար դատէ՝ գործադրութեանց հրաման տալ եւ օգնել, ամէն մէկին մանրամասն

7.— Գերագոյն ժողովոյ որոշմամբ՝ Պատրիարքին կողմէն գրուելիք թուղթերուն մէջ, պատրիարքական կնիքն էտ, Գերագոյն ժողովոյ կողմէն վաւերացուցիչ ուրիշ կնիք մ'ալ պիտի դրուի:

8.— Պատրիարքը իւր պաշտօնէն հրաժարելու ժամանակը Գերագոյն եւ Հոգեւոր ժողովներուն պիտի իմացունէ իւր գիտաւորութիւնը, որ Ընդհանուր ժողով գումարուելով, հրաժարականին պատճառը ազգովին քննուի եւ պէտք եղած որոշումը ըլլայ:

9.— Մերութեան եւ անձնական տկարութեան պատճառաւ պաշտօնէն քաշուած պատրիարքներէն զատ՝ ուրիշ որեւիցէ պատճառաւ հրաժարեալները, եթէ Մայրաքաղաքի մէջ մնալովին ազգին խաղովութեանը եւ գրգռանաց պատճառ ըլլալիքնին կասկածուի, Գերագոյն ժողովոյն որոշմամբ՝ յարմար զառուած տեղ մը պիտի դրկուին:

Հաշիւները ուղած ժամանակը քննել, անոնց ամենաւն երկամեայ գործողութեանցը տնդեկագիրները ժողովելով իրենին հետ մէկտեղ Ընդհանուր ժողովոյն ներկայացնել, ազգային վարժարաններուն յառաջդիմութեանը եւ բարեկաւութեանը համար դրամական օժանդակութիւն ընող ընկերութիւնները քաշելիք եւ պաշտպանել, Բարձրագոյն Դրան հետ յարաբերութեանց գիրերը կարգադրել: Ուստի պէտք է որ այս ժողովը բաղկացնողները ազգին ընդհանրութենէն քաղաքագէտ, բարեհամբաւ, ուսումնասէր, արդարախօս եւ ազգասէր ճանչցուած անձինք ըլլան:

12.— Լոգօֆէթը Գերագոյն ժողովոյ անդամակցութենէն զատ՝ Դրան գործակալներուն եւ ատենադիրներուն յանձնուած պաշտօններուն կատարմանը կանոնաւոր կերպիւ, Գերագոյն ժողովոյ որոշմանց արձանագրութեանը եւ ներքին կառավարութեան բարեկարգութեանը վերա-

տեսչութիւն պիտի ընէ, եւ երկամեայ գործողութեանց տեղեկագիրը Ընդհանուր Ժողովոյն ներկայացունելու համար պատրաստել պիտի տայ:

13.— Որեւիցէ առաջարկուելիք ազգային խնդիրները՝ նախ Գերագոյն Ժողովոյն պիտի ներկայացուին, առ ալ ո՛ր Ժողովոյն կանոնին պատկանեալ է նէ՝ անոր պիտի յանձնէ, ու նոյն Ժողովոյն կարծիքը առնելէ ետեւ վճիռ պիտի տայ:

14.— Եթէ խիստ կարեւոր գործ մը պատահի՝ Գերագոյն Ժողովը միւս Ժողովներով Լիւսնալու համար ընտրուած եկեղեցականներն ալ դատարելով, անոնց հետ մէկտեղ պիտի ընեն:

16.— Հոգեւոր Ժողովը՝ արքեպիսկոպոսականին համեմատ՝ Գերագոյն Ժողովով ընտրուած առանձնաբար առաքելի, իրաւաւոր հաւ կիսեակաւ անդամներէ բաղկացեալ է:

17.— Այս Ժողովը հետեւեալ պայտածները ունի՝ ազգին մէջ Թագած կրօնական խնդիրները կամ վէճերը ընել ու դատել, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դատաւութիւնը ու ծէսերը անխախտ պահուելուն եւ բոլոր եկեղեցականք սրբոց հարց վարդապետութիւններուն եւ առանձնութիւններուն համեմատ վարուելուն ամենայն զուշուրով հսկել, օրըստօրէ գիտուն եկեղեցականներ հասցունելու ջանալ, բարութ վարութեւ եւ գիտութեամբ արժանաւոր եւ պիտանի դասուած ու փորձուած անձինք միայն տարկուազ, քահանայ, վարդապետ ու եպիսկոպոս ձեռնադրուելուն, ամենեւին տեղ մը Ժողովուրդը առանց քահանայի չի մնալուն, եւ միանգամայն եկեղեցականաց թիւը Ժողովորդեան թուոյն հետ եղածէն աւելի չըլլալուն հոգ տանել: Ուսումնական եւ Տնտեսական Ժողովներուն հետ խորհրդակցելով եւ Գերագոյն Ժողովոյն հաւանութիւնը առնելով թէ՛ Մայրաքաղաքին մէջ եւ թէ՛ ուրիշ տեղուանք հոգեւոր զարդներ հաստատելու կամ թէ՛ ազգային աւսումնարանաց մէջ եկեղեցականութեանը համար յատուկ դասատուութիւն ընել տալու աշխատել:

18.— Հոգեւոր Ժողովը կրօնական մեծագոյն խնդիր մը պատահած Ժամանակը

տահի՝ Գերագոյն Ժողովը միւս Ժողովներով Լիւսնալու համար ընտրուած եկեղեցականներն ալ դատարելով, անոնց հետ մէկտեղ պիտի ընեն:

15.— Եթէ Ժողովներէն մէկը Գերագոյն Ժողովոյն առաջարկութիւն մը ընէ եւ Գերագոյն Ժողովը անոր հաւանութիւն չիտայ, առաջարկութիւնը ընող Ժողովը իրաւունք ունի Գերագոյն Ժողովը անձամբ երթալու եւ իւր փաստերը խօսելու:

Գ

ԱՅԳԱՅԻՆ ՀԱԳԻՆՈՐ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ԼԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

Ընդհանուր Ժողովոյն համար ընտրուած եկեղեցականներն ալ դատարելով, անոնց հետ մէկտեղ պիտի ընեն:

19.— Եթէ որեւիցէ տօթիւնութեան մը վրայօք՝ հոգեւոր ու աշխարհական Ժողովները մէկտեղ դատարելով չի կրնան համաձայնիլ ու որոշումը ընել, խնդիրը երկու կողմանց գիտութեամբ՝ Ելմիածնայ Կաթողիկոսին ու սինհոդոսին ընտրութեանը եւ վճռին պիտի առաջարկուի:

20.— Ելմիածնայ Կաթողիկոսին ըլլալիք կրօնական առաջարկութիւնները Պատրիարքին եւ Գերագոյն ու Հոգեւոր Ժողովներուն կնիքներով վաւերացեալ պիտի ըլլան: Առանց այս վաւերականութեան եւ որեւիցէ անձի մը կամ անձանց կողմանէ գրուած այսպիսի առաջարկութիւնները կամ յանձնարարութիւնները անվաւեր եւ անընդունելի պիտի համարուին թէ՛ Կաթողիկոսին եւ թէ՛ ազգին կողմանէ:

21.— Տպագրութիւնը որեւիցէ կրօնական գրուածները Հոգեւոր Ժողովոյն յանձնուելով՝ Ուսումնական Ժողովոյն խորհրդակցութեամբ պիտի ընտելին ու վաւերացուին: Այս երկու Ժողովներուն կողմանէ չի հաստատուած դրոց ազգայնութեանը՝ Պատրիարքին կողմանէ՝ Հրաման չպիտի տրուի եւ առանց այսպիսի Հրամանի տարած կրօնական գրուածները անվաւեր պիտի համարուին, եթէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դէմ կրօնական պակասութիւն մը ունենան:

22.— 1855 Նոյեմբերի 25րդ օրը Ընդ-

հանուր ժողովով հաստատուած հետեւեալ հիմնական կանոնը անխախտ պիտի մնայ: Ուստի Հոգեւոր ժողովը Գերագոյն ժողովոյն տեղեկագիր տալով՝ իւր վճռոյն դորժադրութիւնը անդէ պիտի խնդրէ:

23.— Թէ որ խնդրոյ մը մէջ քաղաքական նկատմամբ եւ ազգիս ընդհանրութեանը վերաբերելի ծանր կամ անպատեհ հետեւեալք մը նշմարուի, վճիռը չի տուած իրո-

ղութեան հանդամանացը վրայ լաւ եւս խորհելու եւ հետեւանքէն զըռչանալու համար՝ տալիք կանոնական վճիռը յառաջագոյն դրով պիտի ծանուցանէ, եւ թէ որ հարկը պահանջէ՝ երկու ժողովը մէկ տեղ զուարուելով պիտի խորհին. եթէ ասանկով ալ չորոշուի՝ Ընդհանուր ժողովոյն պիտի ձգուի:

b

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԷ

24.— Ուսումնական ժողովը՝ չորս եկեղեցական եւ տասը աշխարհական, ընդամէնը տասնեւեք գիտնական, խոհեմ եւ բարեհամբաւ անդամներէ բաղկացեալ է:

25.— Այս ժողովը հետեւեալ պաշտօնները ունի.

Մայրաքաղաքի բոլոր ազգային վարժարաններուն ներքին բարեկարգութեանը հսկել, դաստիարակութեան ամէն աստիճանին մէջ ուսանելիքներն ու զործածուելիք դասագիրքերը որդեյլ, ուսումնարանաց մէջ դասատուութեան միօրինակ ընթացք մը պահել, դրամական օգնութիւն ընող ընկերութիւններուն եւ Տնտեսական ժողովոյն խորհրդակցութեամբը դպրոցներուն վիճակին բարելաւութեանը եւ յառաջդիմութեանը համար դրամական պիտոյքներէ ազատ մնալուն, եւ միանշամայն խոհեմ խնայողութեամբ աւելորդ կամ անօգուտ ծախք չըլլալուն հոգ տանել, ուսուցչինե-

րուն բաւականութիւնը քննելով՝ արժանաւոր դատաւածները մէկ մէկ վկայագրով հաստատել, հոգեւոր դպրոցներ հաստատելու կամ միւս ուսումնարանաց մէջ եկեղեցականութեան յարմար դասատուութիւն քննել տալու համար հոգեւոր ժողովոյն հետ խորհրդակցել, Փարիզու ազգային վարժարանին ուսումնական մասին յարմար դատուած տնօրէնութիւններուն մէջ ինամակայաց ժողովոյն հետ գործակից ըլլալ:

26.— Ուսումնական ժողովը Մայրաքաղաքի բոլոր ազգային դպրոցներուն վիճակին եւ կացութեանը վրայօք Գերագոյն ժողովոյն երեք ամիսը անգամ մը տեղեկագիր պիտի տայ:

27.— Ուսումնական ժողովէն՝ վկայական չունեցող թէ՛ հայազգի եւ թէ՛ օտարազգի ամենեւին ուսուցիչ մը աղգային վարժարանաց մէջ դասատուութիւն չպիտի կրնայ ընել:

g

ԽՆԱՄԱԿԱԼԱՅ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԷ

28.— Խնամակալաց ժողովը ութը ազգաւոր եւ բարեհամբաւ աշխարհականներէ եւ Ուսումնական ժողովոյն անդամ չորս եկեղեցականներէն, ընդամէնը երկոտասան անդամներէ բաղկացեալ է:

29.— Այս ժողովը հետեւեալ պաշտօնները ունի.

Եւրոպայի ազգային վարժարանաց կառավարչներուն պարտուպատշաճ հրա-

հանդներ տալ, արդեանց եւ ծախուց հաշիւները քննել, դրամական պիտոյքներէ ազատ ըլլալուն հոգ տանել, հոն դառնուող աղբիւս դաւակաց համեստ վարուց բարոց եւ կրօնից անարատ մնալուն հսկել, նոյն վարժարանին մէջ ուսանելաց կարգադրութեանը եւ յառաջադիմութեանը համար Ուսումնական ժողովոյն գործակցութեամբը յարմար դատուած տնօրէնութիւնները

գործադրել, վերջապէս ներքին եւ արտաքին կառավարութիւնը օգտակար եւ բարեկարգ կերպիւ կատարուելուն վերատեսչութիւն ընել:

Ե

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԻ

31.— Տնտեսական Ժողովը քանուշորս բարեհամբաւ, բանիրուն, աշխատասէր եւ անհաճախողիւր անդամներէ բաղկացեալ է:

32.— Այս Ժողովոյն պաշտօնն է Պատրիարքարանի, եկեղեցեաց, վանօրէից, հիւանդանոցաց, վարժարանաց, տնտեսկաց եւ այլ ամենայն ազգային հաստատութեանց եկամտից եւ ծախուց վերադասութիւնը:

33.— Տնտեսական Ժողովը՝ ամէն տարեգրլուս նախընթաց տարւոյն եկամտից եւ ծախուց ընդհանուր հաշուեցուցակը ազգային Գերագոյն Ժողովոյն պիտի ներկայացունէ:

34.— Տարեգրլիւն երեք ամիս առաջ յետագայ տարւոյն ըլլալիք եկամուտը եւ ծախքը կշռելով՝ հաշուեցուցակը Գերագոյն Ժողովոյն պիտի ներկայացնէ, որպէսզի Ընդհանուր Ժողով գումարուելով, նոյն տարւոյն համար պէտք եղած ազգային տուրքերու գումարը ծանուցուի: Տնտեսական Ժողովը որոշեալ գումարը իւրաքանչիւր անձին կարողութեանը համեմատութեամբ եւ արդարութեամբ ըստ արժանւոյն բաժնելով, ամէն մէկէն պիտի պահանջէ, եւ իւրաքանչիւր ոք պարտաւոր է իւր բաժնին ինկած ազգային տուրքը սիրով եւ անյապաղով մշարելու:

35.— Հաւաքուած ամէն տեսակ տուրքերն ու գումարուած եկամուտները ազգային սնտուկը պիտի մտնեն, եւ իւրաքանչիւր հաստատութիւններուն բաժնին ինկած գումարներուն հաշիւները զատ զատ բռնուելով դպրատանց յատկացեալ ստակը ուրիշ բանի չպիտի տրուի: Ասիկէ զատ ուսումնարանաց համար չնորհուած յատուկ տուրքերն ու կամաւոր նուէրները երբէք ուրիշ բանի չպիտի դործածուին:

36.— Առանց տպեալ ու կնքեալ անդորրագրի ամենեւին ստակ մը չպիտի տրուի

30.— Խնամակալաց Ժողովը՝ Գերագոյն Ժողովոյն եռամեայ տեղեկագիր պիտի տայ իւր գործողութեանցը վրայօք:

կամ առնուել, եւ սնտուկին գործողութիւնները օրական հաշուով եւ կրկնատուարի ձեւով պիտի արձանագրուին, եւ երեք ամիսը անգամ մը սնտուկին վիճակը Գերագոյն Ժողովոյն պիտի ծանուցուի:

37.— Մինչեւ որ Տնտեսական Ժողովը գրով հաճութիւն չի տայ եւ Գերագոյն Ժողովը չիմանայ՝ որեւիցէ մասնաւոր կամ ընդհանուր դործոյ մը համար եկեղեցիներէ կամ ուրիշ տեղերէ ողորմութիւն կամ նըպաստ ու կամ ուրիշ անուններով ստակ ժողովելու ամենեւին մէկու մը հրաման չըպիտի տրուի:

38.— Թէ որ Կ. Պօլսոյ մէջ եւ շրջակաները ազգային շինութիւն մը կամ նորոգութիւն մը եւ կամ ուրիշ բանի մը համար ծախուց դուռ մը բացուելու ըլլայ՝ Տնտեսական Ժողովոյ գրաւոր հաճութիւնը եւ Գերագոյն Ժողովոյ հաստատութիւնը չառած՝ այնպիսի ծախք մը ամենեւին մէկը չպիտի կարենայ ընել: Եթէ առանց այս պայմանի մէկը առանկ ծախք մը ընէ, ազգային սնտուկը զանիկա չպիտի ճանչնայ, եւ ընողը իրաւունք չպիտի ունենայ ազգէն պահանջելու: Նոյնպէս ամենեւին մէկը կարող չըպիտի ըլլայ՝ ազգին վերաբերեալ՝ ստակի գումար մը ըստ իւր կամաց որեւէ բանի դործածելու:

39.— Ազգային հիւանդանոցները մի միայն հիւանդաց, աղքատաց, որրոց, ծերոց եւ ասոնց նման օգնութեան կարօտ անտերունջ ազգայնոց յատկացեալ ապաստանարաններ ըլլալով, ասոնց խնամատարութիւնը Տնտեսական Ժողովէն ընտրուած յատուկ հոգաբարձուներու ձեռք պիտի կատարուի, որոնք հոն գտնուող բոլոր կարօտելոց անունը, տարիքը եւ ամէն հանգամանից արձանագրելով, եւ մանող ելլողներուն օրագրութիւնները կարգադրելով,

ամսէ՝ ամիս Գերագոյն Ժողովոյն պիտի ներկայացունեն:

40.— Աղղալին վանքերը, եկեղեցիները եւ ամէն տեսակ հաստատութիւնները պայծառ եւ հաստատ պահելու եւ ազգին օգտակար կերպիւ դանոնք տնօրինելու համար՝ Տնտեսական Ժողովէն յատուկ գործակաճնք պիտի ընտրուին, որոնք ամէն վանօրէից, եկեղեցեաց եւ բարեպաշտական հաստատութեանց կալուածները, չարժանի եւ անչարժ ստացուածները յակամէ յանունէ մանրամասնաբար պիտի արձանագրեն եւ Գերագոյն Ժողովոյն կատարեալ տեղեկութիւն պիտի տան:

41.— Աղղալին անչարժ ստացուածոց կալուածատիրները (հօօճէթ կամ Ֆէրաղները) մէկ տեղ գումարուելով, երկաթեայ սնտուկի մը մէջ ապահով կերպիւ պիտի պահուին, եւ առանց Գերագոյն Ժողովոյ գիտութեան ու զբաւոր հաճութեանը ամենեւին կալուած կամ ստացուած մը ձեռքէ չպիտի հանուի:

42.— Յիշեալ սնտուկը չորս բանալեօ պիտի փակուի, որոնց մէկը Գերագոյն Ժողովոյ սնտուկին մէջ պիտի դրուի, մէկը եռամսեայ պայմանաժամաւ նոյն Ժողովոյ մէջէն վիճակաւ ընտրուած անդամի մը պիտի տրուի, երրորդ բանալին Տնտեսական Ժողովոյ կնքոյն սնտուկին մէջ պիտի պահուի, եւ չորրորդ բանալին նոյն Ժողովոյ մէջէն նոյնպէս վիճակաւ եւ եռամսեայ պայմանաժամաւ ընտրուած անդամի մը պիտի յանձնուի:

43.— Եթէ Գերագոյն Ժողովոյ գիտութեամբ հօօճէթ մը կամ Ֆէրաղի մը առժամանակեայ կերպիւ մէկու մը իբր աւանդ

յանձնուիլը կամ անոր անուանը վրայ զբաւորելը հարկ ըլլայ՝ կատարելապէս ապահով անդորրագիր մը առնուելով յանձնուած հօօճէթին տեղը սնտուկին մէջ պիտի պահուի:

44.— Տնտեսական Ժողովը Հոգեւոր եւ Ուսումնական Ժողովոց հետ խորհրդակցելով դուրսի վանքերը՝ Հոգեւոր եւ աշխարհական ուսումնարաններ հաստատելու տրնօրէնութիւններ պիտի ընէ, վանօրէից հետ շարունակ պիտի թղթակցի եւ Գերագոյն Ժողովոյ հաճութեամբ ու ժամանակ ժամանակ գլուխի վանքերը բանիլուն մարդիկ խնարելով կամ ստանդորդներուն եւ պաւառային Ժողովներուն միջնորդութեամբը մանրամասն եւ ճիշդ տեղեկութիւն պիտի ստանայ անոնց կացութեանը եւ վիճակին վրայօք, եւ պէտք եղած բարեկարգութիւնները պիտի ընէ Գերագոյն Ժողովոյ գիտութեամբ եւ յատուկ կանոնադրութեամբ:

45.— Տնտեսական Ժողովը կտակներուն եւ յիշատակներուն արձանագրութեանը հոգ տանելով, ամենայն հանգամանօք Գերագոյն Ժողովոյն պիտի իմացնէ: Եւ մանաւանդ կտակներուն անխափան եւ անթերի գործադրութեանը խնամք պիտի տանի յատուկ կանոնադրութեամբ:

46.— Բոլոր ազգայնոց (առանց կանանց եւ տղայոց) մանրամասն արձանագրութիւնները մեծ ազգահամար գրքի մը մէջ պիտի անցունէ: Գաւառներէն եւ թաղերէն գալիք արձանագրական ցուցակներն ալ դատ գրքերու մէջ օրինակել պիտի տայ: Նաեւ Ժընըրոց, ամուսնութեանց եւ մեռելոց ճիշդ եւ ընդհանուր արձանագրութեանը հոգ պիտի տանի:

ԺՈՂՈՎ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՒՅ

47.— Պատրիարքի փոխանորդը ամէն կերպիւ իւր կարեւոր պայտօնին արժանաւոր անձ մի ըլլալ պէտք է, Հոգեւոր Ժողովոյն որոշմամբը պիտի ընտրուի եւ Գերագոյն Ժողովոյն հաւանութեամբը հաստատուի:

48.— Ասոր նախադահութեամբը պատ-

րիարքական փոխանորդարանի Ժողովը տաւրն արդարասէր, բարեհամբաւ եւ խոհեմ անդամներէ պիտի բաղկանայ, որոնց հինգը եկեղեցական եւ հինգը աշխարհական:

49.— Այս Ժողովը հետեւեալ պաշտօններն ունի.

Աղղալնոց մէջ ծաղած մանր մուշը վէ-

ձերը քննել եւ արդարութեամբ դատել, հակառակորդները հաշտեցնել, սէր եւ խաղաղութիւնը հաստատ պահել եւ թաղական ժողովներէն եկած դատերը կամ խնդիրները անսաշտութեամբ որոշել:

50.— Պատրիարքական փոխանորդի ժողովը կարենոր կամ որոշումը դժուար զբոսած գործերը, եթէ աշխարհական են՝ Գե-

րազոյն ժողովոյն եւ եթէ կրօնական են՝ Հոգեւոր ժողովոյն քննութեանը պիտի յանձնէ յատուկ ծանուցագրով մը:

51.— Այս ժողովոյն մէջ դատեալ անձ մը միշտ իրաւունք ունի Գերազոյն ժողովոյն բողոքելու եւ դատը նորէն քննել տալու:

ԹԱՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՔ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

52.— Թաղական ժողովները Կ. Պօլսոյ ամէն մէկ թաղի (գիւղի կամ արուարձանի) Հայ ժողովուրդին բազմութեանը նկատմամբ քիչ կամ չատ անդամներէ պիտի բաղկանան՝ չորս հօգիւ պակաս եւ տասն հօգիւ աւելի չըլլալու պայմանաւ:

53.— Այս ժողովներուն նախագահը տեղւոյն քարոզիչն է եւ քարոզիչ չեղած տեղը աւագերէց քահանայն է. իսկ անդամներն են տեղւոյն աւագերէց եւ աթոռակալ քահանաներն ու ժողովուրդին կողմէն ընտրուած եկեղեցականները եւ ուրիշ աշխարհականները:

54.— Թաղական ժողովները հետեւեալ պաշտօնները ունին.

Իրենց թաղը բնակող Լուսաւորչական Հայոց մէջ սէր եւ խաղաղութիւնը պահպանել, ծագած վէճերը քննել եւ արդարութեամբ դատել, հակառակորդները համոզմամբ եւ սիրով հաշտեցնել, տեղւոյն եկե-

ղեցեաց սովորական ծախուց եւ արդեանց բարուք կատարութեանը հոգ տանիլ, եկեղեցիներուն ամէն տեսակ կալուածներն ու ստացուածները մանրամասնաբար արձանագրել, ծննդոց, մկրտութեանց, ամուսնութեանց եւ մեռելոց կանոնաւոր արձանագրութիւնը ընել եւ այս բոլոր գործողութիւնները ամենայն հանգամանօք Գերազոյն ժողովոյն իմացունել զատ զատ օրինաւոր տեղեկագիրներով կամ հաշուեցուցակներով:

55.— Եթէ թաղի մը ժողովը չի կրնայ վէճ մը վերջացունել, պատրիարքական փոխանորդարանի ժողովոյն պիտի յանձնէ՝ առաջին քննութեան յայտարար գրով:

56.— Թաղական ժողովոյ մէջ դատեալ անձ մը միշտ իրաւունք ունի պատրիարքական փոխանորդարանի ժողովոյն բողոքելու եւ դատին նորէն քննութիւնը խնդրելու:

Ժ

ԳԱՒԱՌԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆՔ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

57.— Առաջնորդները բարեհամբաւ, քաղաքագէտ, խոհեմ եւ խաղաղասէր եպիսկոպոսներ կամ վարդապետներ պիտի ըլլան, ու Հոգեւոր ժողովոյն ընտրութեամբ եւ Գերազոյն ժողովոյն հաւանութեամբ հաստատուին:

58.— Առաջնորդ մը՝ եթէ եկեղեցական եւ ազգային կանոնաց համեմատ իրեն տրուած հրահանգներուն դէմ վարուելու ըլլայ, Գերազոյն ժողովը Հոգեւորին հետ

միանալով՝ յանցանքը պիտի քննուի եւ ըստ կանոնի պիտի դատուի:

59.— Առաջնորդանիստ քաղաքները ազգային կանոնաւոր ժողովներ պիտի հաստատուին, որոնք տեղւոյն առաջնորդին նախագահութեամբ չորս եկեղեցական եւ ութ աշխարհական՝ ընդամէնը երկոտասան անդամներէ պիտի բաղկանան: Եթէ տեղւոյն ընդարձակութեանը նայելով՝ յիշեալ թիւէն աւելի կամ պակաս անդամներ հարկ

ըլլայ, երկու դասուն անդամոց թիւը վերոյդրեայ Համեմատութեամբ պիտի ըլլայ: 60.— Գաւառային ժողովները հետեւեալ պաշտօնները ունին.

Ազգայնոց մէջ ոչ ոք եւ խաղաղութիւնը հաստատ պահել, վէճերը քննել եւ արդարութեամբ դատել, հակառակորդները քաղցրութեամբ համոզելով հաշտեցնել, եկեղեցին պաշտպանել, ժողովրդեան մտաւորական, բարոյական եւ նւթական օգուտները յառաջացնել, ուսումնարաններ հաստատել եւ անոնց բարեկարգութեանը հոգ տանել, վերջապէս ազգային կանոնադրութիւնը իւրաքանչիւր գաւառին մէջ գործադրել:

61.— Այս ժողովները յառկապէս հոգ պիտի տանին որ տէրութեան տուրքերը ազգայնոց մէջ արդարութեամբ եւ ամէն մարդու կարողութեանը համեմատութեամբ ժողովրդին, եւ արքունի պաշտօնէից հնարեղանի չափ քիչ ձանձրութիւն արուել, Բարձրագոյն Դրան ներկայացանելու համար Գերագոյն ժողովը զրկուելիք խնդիրները ամենայն ճշգրտութեամբ գրուին, որպէսզի փայտեղական արդարասէր կառավարութեան առջեւ ընդունելի ըլլան:

62.— Առաջնորդները իրենց վիճակին մէջ գտնուած թեմերն ալ ազգային ժողովակներ պիտի հաստատեն՝ ըստ պիտանից

իւրաքանչիւր տեղեաց: Թեմական ժողովները միեւնոյն յարարերութիւնները պիտի ունենան առ գաւառային ժողովները, ինչ որ թաղական ժողովները ունին՝ առ պատրիարքական փոխանորդարանի ժողովը:

63.— Առաջնորդանիստ քաղաքներու կողմէն Գ. Գօլտոյ Ազգային Ընդհանուր Ժողովոյ մէջ գտնուելու համար՝ մէկ մէկ երեսփոխան պիտի ընտրուին:

64.— Այս երեսփոխանները Գերագոյն ժողովոյն եւ զիրենք ընտրող գաւառներուն Հայ ժողովրդոց մէջտեղը հազորակցութեան միջոց մը պիտի ըլլան եւ իրենց ներկայացուցիչք երկրին վերաբերեալ յատուկ գործ մը պատահած ժամանակը՝ Գերագոյն ժողովոյն քննութեանը պիտի առաջարկեն, բայց շարաթ մը տառաջ՝ նոյն գործոյն վերաբերեալ թուղթերը Գառիբարձարանի տանադպրին պիտի յանձնեն, եւ քննութեան ժամանակը իրենք ալ ներկայ պիտի գրտուին:

65.— Առաջնորդները գաւառային ժողովոց գործակցութեամբը՝ իրենց վիճակին մէջ ընտնող Հայոց կանոնաւոր արձանագրութիւնները ընել տալով, Գառիբարձարան պիտի յուղարկեն: Նմանապէս ծննդոց, ամուսնութեանց եւ մեռելոց արձանագրական ցուցակները տարուէ տարի Տնտեսական ժողովոյն պիտի հասցանեն:

ԺԱ

ԿԱՆՈՆԳ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆՈՅ

66.— Գ. Գօլտոյ Ազգային Ընդհանուր ժողովը բաղկացնող անձինք հետեւեալ կերպիւ պիտի ընտրուին:

Նախ Գերագոյն, Հոգեւոր, Ուսումնական, Խնամակալաց եւ Տնտեսական ժողովները մէկ տեղ գումարուելով, համախորհուրդ ժողով պիտի կազմեն, եւ զիրենք քաղկացնող անդամներէն զատ՝ նոյն ժողովոյ մէկուն անդամ ըլլալու յարմար կամ արժանաւոր դատուած Մայրաքաղաքիս բնակիչներէն վելատասան եկեղեցականք եւ իննսուն աշխարհականք պիտի ընտրեն, առանց աշխատութեան եւ երկրի, արհեստի, կամ աստիճանի խորութիւն չընելով:

Առոնցմէ զատ արժանաւոր անձինք մուսացմամբ դուրս չմնալու համար՝ ութսուն աշխարհականք ալ Գ. Գօլտոյ թաղերէն եւ արուարձաններէն կամ գիւղերէն պիտի ընտրուին, ամէն մէկ կողման ժողովրդեան յարմարութեանը նկատմամբ՝ մէկէն մինչեւ տասն անձինք առնուելով:

Ո՛ր տեղէն քանի անձինք ընտրուելիքը Համագումար ժողովով որոշուելէն ետքը՝ Գառիբարձի կողմէն քարոզիչներուն պիտի ծանուցուի, որպէսզի եկեղեցականօք եւ աշխարհականօք թաղական ընդհանուր ժողով գումարուելով ընտրութիւնները ըլլան, եւ ներկայ գտնուող բոլոր ժողովականաց ըստ

ստորագրութիւններովը հաստատուած ընտրելոց ցուցակները Պատրիարքարան ղըրկուէին:

Համագումար ժողովով արդէն ընտրուածները թաղականաց կողմէն ալ շընտրուելու համար առաջուց անոնց ցուցակն ալ քարոզիչներուն պիտի ղըրկուէ:

Երկրորդ՝ իւրաքանչիւր առաջնորդանիստ քաղաքներու պատուաւոր եւ քարհամբաւ եկեղեցականներն ու աշխարհականները տեղւոյն առաջնորդարանը գումարուելով, դասառական ընդհանուր ժողով պիտի կազմեն, անաշտ քննութեամբ ամենէն արժանաւոր դատուած անձը իրենց երեսփոխան ընտրեն ու բոլոր ժողովականաց ստորագրութիւններովը վաւերացեալ տեղեկագրով մը Մայրաքաղաքի Պատրիարքարանը ծանուցանեն: Ընտրեալը ո՛ր քաղաքացի կ'ուզէ ըլլայ, միայն թէ կ. Պօ-

լիս բնակի կամ գոնէ ժողովականութեան ժամանակի միջոցը հոն գտնուի:

Բոլոր ընտրութիւնները լմննալէն ետքը՝ ընտրեալներուն անունները այբուբենի կարգաւ տպեալ ցուցակի մէջ պիտի արձանագրուին, ամենուն պաշտօնը կամ արհեստը, բնակարանը եւ ո՛ր կողմէն ընտրուած ըլլալը նշանակուելով:

Այս ընդարձակ ցուցակը Գերագոյն Ժողովոյ գրաստունը պիտի պահուի եւ Ընդհանուր ժողովը գումարելու ժամանակ ամենուն զատ զատ տոմսակներով պիտի ծանուցուի:

Իւրաքանչիւր ժողովականին ձեռքը մէկ մէկ տպեալ վկայական ալ պիտի տրուի Պատրիարքարանէն, որպէսզի Ընդհանուր ժողովոյ մէջ ներկայ գտնուելու համար վեցամեայ պայմանաժամաւ ընտրուած ըլլալուն ապացոյց ըլլայ:

Ընտրութիւն Պատրիարքաց

67.— Ազգային Ընդհանուր ժողովը՝ Պատրիարք ընտրելու համար գումարուած օրը՝ ներկայ գտնուող ժողովականաց մեծադոյն մասին համառութեամբ բոլոր ընտրելի եպիսկոպոսներէն չորսը զատուելով, անոնց վրայ զազանի քուէարկութիւն պիտի ըլլայ, եւ աւելի քուէ ստացող երկու եպիսկոպոսները նախամեծար համարուե-

լով անոնց վրայ ալ նորէն զազանի քուէարկութիւն պիտի ըլլայ, ու վերջապէս աւելի քուէ ստացողը Պատրիարք պիտի ընտրուի:

Կաթուղիկոսի ընտրութիւնն ալ այս կերպիւ պիտի կատարուի, այսինքն Տաճկաստանի Հայոց կողմէն առաջարկուելիք կաթուղիկոսացուները այսպէս պիտի ընտրուին:

Ընտրութիւն Անդամաց Գերագոյն ժողովոյ

68.— Ազգային Ընդհանուր ժողովը՝ Գերագոյն ժողովոյ անդամները ընտրելու համար գումարուած օրը՝ աշխարհականաց մէջէն վիճակաւ քառասուն անձիք պիտի ընտրուին եւ ասոնց ամէն մէկին ձեռքը Ընդհանուր ժողովը բաղկացնող անձանց տպեալ ցուցակներէն մէկ մէկ հատ պիտի տրուի:

Այս քառասուն ընտրող անձիքը իրարմէ զատ զատ նստելով, ձեռքերին արուած ցուցակին մէջէն արժանաւոր համարած քսան անձանց անունին առջևը Գ տառը պիտի դրեն: Ետքը բոլոր ցուցակները քննուե-

լով, ո՛ր անուններուն առջևը աւելի նշան կայ նէ՝ նոյն անուններուն տէրքը աւելի քուէ ստացած կ'ըլլան, ուստի Գերագոյն ժողովոյ անդամ կ'ընտրուին. եւ եթէ հասար քուէ ստացողներ գտնուին՝ ասոնց մէջ վիճակ պիտի ձգուի:

Եթէ ընտրուածներուն մէկը կամ մէկ քանին բանաւոր արգելքներ ունենալով այս ազգային պաշտօնը չի կրնայ յոնձն առնուլ՝ իրենցմէ ետքը աւելի քուէ ունեցողները պիտի ընտրուին:

Այս վերջին յօդուածը ամէն ժողովոյ ընտրութեանը համար ի գործ պիտի դրուի:

Ընտրութիւն Լօգօֆէթի

Յ.— Բ՛լ որ լօգօֆէթը փոխուիլ կամ նոր լօգօֆէթ ընտրուիլ հարկ ըլլայ, վերոյիշեալ կերպիւ Գերագոյն Ժողովոյ անգամները ընտրելու ժամանակ՝ այս պաշտօնին

յարմար դատուած անձին անուանը առջեւ Գ տառին հետ Լ տառն ալ կը գրուի և այս կերպիւ աւելի քուէ ստացողը լօգօֆէթ կ'ընտրուի:

Ընտրութիւն Անգամաց Հոգեւոր Ժողովոյ

70.— Հոգեւոր Ժողովոյ անգամները Ընդհանուր Եկեղեցականաց Ժողովով պիտի ընտրուին վերոյգրեալ կանոնին համեմատ, այսինքն վիճակաւ ընտրուած քան եկեղեցականաց ձեռքը Ընդհանուր Ժողովոյ ցուցակներէն մէկ մէկ հաս տրուելով, յարմար դատուած եկեղեցականներուն տնտէին առջեւ Հ տառը պիտի գրուի, և աւելի քուէ ստացողները պիտի ընտրուին: Միայն թէ 1855 Նոյեմբերի 25ին ազգովին հաստատուած կանոնին համեմատ՝ Եկեղե-

ցականաց Ընդհանուր Ժողովը փոխանակ տասնուչորս անձանց՝ քանեւս թ անձինք պիտի ընտրէ, և տասնց ցուցակը Գերագոյն Ժողովոյն պիտի յանձնուի որ անոնց մէջէն տասնուչորսը ընտրէ, միւս Ժողովոց ընտրութեան կերպիւ, և եթէ անոնցմէ զուրս մնացած աւելի յարմար անձինք ալ գտնուին, զանոնք ալ տասնուչորսին մէջ պարտաւանկելու իրաւունքը ունի Գերագոյն Ժողովը:

Ընտրութիւն Անգամաց Տնտեսական, Ուսումնական և Խնամակալաց Ժողովոց և Պատրիարքական Փոխանորդարանի

71.— Գերագոյն Ժողովոյ անգամները Ընդհանուրին մէկ մէկ ցուցակը ձեռքերէն առնելով, յարմարութիւն և բաւականութիւն ունեցող քանեւս յաշարհականաց անուանը առջեւ Տ տառը պիտի գրեն Տնտեսական Ժողովոյն համար. առան աշարհականաց և չորս եկեղեցականաց անուանը առջեւ Ո տառը պիտի գրեն Ուսում-

նական Ժողովոյն համար. ութ աշխարհականաց անուանը առջեւ Խ տառը պիտի գրեն Խնամակալաց Ժողովոյն համար. և հինգ աշխարհականաց ու հինգ եկեղեցականաց անուանը առջեւ Փ տառը պիտի գրեն պատրիարքական փոխանորդարանի Ժողովոյն համար:

Ընտրութիւն Անգամաց Թաղական Ժողովոց

72.— Իւրաքանչիւր Թաղի ու գիւղի կամ արուարձանի պատուաւոր անձինքը տեղւոյն առաջնորդարանը զուարուելով, Թաղական ընդհանուր Ժողով պիտի կազմեն և վերոյիշեալ կանոնաց համեմատ՝ Թաղական Ժողովոյ անգամները պիտի ընտրեն:

Ասոնց անունները յատուկ տեղեկագրի մը մէջ այլուրեքնի կարգաւ նշանակուելով տնտէսն ստորագրութիւններովը Պատրիարքարան պիտի յուղարկուին, որ կոնդակաւ հաստատուի անոնց ընտրութիւնը:

Ընտրութիւն Անգամաց

Գաւառական Ժողովոյ

73.— Գաւառական Ժողովոյ անգամներն ալ Թաղական Ժողովոյ ընտրութեան կերպիւ պիտի ընտրուին, և տեղւոյն Ընդհանուր Ժողովոյն մէջ ներկայ գտնուող անձանց ստորագրութիւններովը և պաշտօ-

նական կնշով վաւերացեալ տեղեկագրով ը Պատրիարքարան պիտի ծանուցուին:

Ընտրեալներուն ալ ստորագրութիւնը կամ կնիքը նոյն տեղեկագրին մէջ պիտի պնտուին:

Ընտրութիւն Թեմական ժողովոյ

74.— Թեմական ժողովոյ անդամներն ընտրուին եւ տեղեկագիրը զաւատին առաջ-
ալ Թաղական ժողովներուն պէս պիտի նորոգարանը պիտի զրկուի:

Նորագութիւն ժողովոյ

75.— Ընդհանուր ժողովը վեց տարի եւ
միւս ժողովները երկերկու տարի տեւողութեան
պիտի ունենան եւ պայմանաժամը
լրանալուն պիտի լուծուին: Իսկ լուծումէն
ամիս մը առաջ վերոյգրեալ ընտրութեան
կանոնաց համեմատ պիտի նորոգուին: Ազ-
գային ժողովոյ պայմանաժամը լրանալով

հրաժարուած անդամները կրնան վերստին
ընտրուիլ եթէ յաջորդ ժողովոյն մէջ նոյն
անձանց ծախարչոյն պիտանաւորութիւնը
ճանչցուի, եւ իրենք ալ յանձնառու ըլլան ի-
րենց ազգասիրական պաշտօնը շարունակե-
լու:

ԺԲ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ ՎԱՍՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՑ. ԹԷ՝
ՅԵՆԵՑԵԱԿԱՆԱՑ ԾԻ ԹԷ՝ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆԱՑ

76.— Ազգային ժողովոյ անդամները ե-
րեսուն տարեկանէն պակաս չպիտի ըլլան.
իսկ Ուսումնական ժողովոյ անդամները
կրնան մինչեւ քսանութնոր տարեկան ըլլալ:

77.— Իւրաքանչիւր անգամ հաւասար ի-
րաւունք ունի ե պարտաւոր է իւր կարծիքը
ազգաստար յայտնելու՝ ժողովոյ մէջ քըն-
նուած որեւիցէ խնդրոց վրայօք:

78.— Վճիռները ներկայ գտնուող ան-
դամոց միաբան հաւանութեամբ կը տըր-
ուին: Իսկ եթէ խնդրոյ մը վրայօք բոլոր
ներկայ անդամները չհամաձայնին աւ չի
կրնան իրար համոզել, անոնց կէսէն աւե-
լին ո՛ր կողմը հակելու ըլլայ՝ նոյն կողման
կարծիքը գործադրելի է:

79.— Եթէ ժողովոյ մը մէջ ներկայ
գտնուող անդամոց մեծագոյն մասին հա-
ւանութեամբ խնդրոյ մը որոշումը քուի-
արկութեամբ ընել արժան զատուի, նոյն
քուիարկութիւնը զաղտնի պիտի ըլլայ:

80.— Եթէ ժողովոյ մը մէջ երկու կող-
մը ձայնից հաւասարութիւն պատահի, այ-
սինքն անդամոց կէսը մէկ կարծիք եւ միւս
կէսը ուրիշ կարծիք ունենայ եւ չկրնան ի-
րար համոզել, երկու կողման կարծիքն ու
փաստերը զրկ առնուելով աւ անդամոց ա-
նունները չի յայտնուելով, Գերագոյն Ժո-
ղովոյ որոշմանը յանձնուելու է:

81.— Եթէ այսպիսի հաւասարութիւն
ձայնից Գերագոյն ժողովոյ մէջ պատահե-
լու ըլլայ, նախագահը ո՛ր կողմը հակելու
ըլլայ՝ նոյն կողման կարծիքը գործադրելի
է:

82.— Եթէ խնդիր մը միաբան հաւանու-
թեամբ վճուուի, Գերագոյն ժողովոյ մէջ
լօղօփէթը եւ միւս ժողովոց մէջ տատնա-
ղպիրը արձանագրութիւնը ստորագրելով
պիտի վաւերացնէ: Իսկ եթէ խնդիրը մե-
ծագոյն մասին հաւանութեամբ միայն
վճուուած է, արձանագրութիւնը հաւանու-
թիւն տուող անդամոց կողմէն պիտի ստո-
րագրուի:

83.— Ժողովոյ մը մէջ որոշուած կամ
վճուուած խնդրոյ մը գործադրութիւնը ան-
դամոց մէկը կամ մէկ քանին չպիտի կրնան
եւ ձգել տալու կամ վճիռը փոխելու, եւ ո՛չ
ժողովէն դուրս անձ մի կամ քանի մի ան-
միջ կրնան միջամտել ըլլալու կամ որեւիցէ
ազդեցութիւն քանեցնելու: Նոյնպէս Ժո-
ղովոյ ղեկ չի քննուած ու չի վճուուած
խնդիր մը նոյն ժողովոյն անդամներէն մէ-
կուն կամ մէկ քանիին միայն խորհրդով
աւ կամ ժողովէն դուրս մէկ կամ մէկ քանի
անձանց խնդրելով կամ ազդեցութեամբ
չպիտի գործադրուի:

84.— Ամէն ժողով անպատճառ չարաթը

անգամ մի օր մը պիտի դուստարուի, եւ ըստիպողական պարագաներու մէջ ուրիշ օրեր ալ կրնայ դուստարուի:

85.— Անդամոց կէսէն աւելին ներկայ չի գտնուած ժամանակը՝ ժողովոյն պաշտօնին վերաբերեալ ազգային գործերու վերջին վճիռ չի կրնար տրուիլ:

86.— Եթէ ժողովական մը բանաւոր արգելք ունենալով, նշանակուած օրերը չի կրնայ ժողովը դալու՝ զրով պիտի խմացունէ եւ իրարու վրայ երկու անգամէն աւելի չպիտի պակսի առանց անձնական տկարութեան:

87.— Անձնական տկարութիւն չունեցող ու չի գալու պատճառը զրով չիմացող անձը ժողովոյ մէջ ներկայ գտնուած պիտի համարուի, եւ վճռուած խնդրոց վրայ իւր հաւանութիւնը կանխիկ առնուած պիտի սեպուի:

88.— Իւրաքանչիւր ժողով պաշտօնական կնիք մը պիտի ունենայ, որ ժողովոյն սնտուկին մէջ պիտի պահուի, սնտուկին ալ չորս բանալիօք փակուելով, բանալիոց մէկը միշտ նախագահին ջուղը պիտի գտնուի, եւ երբեք՝ վիճակաւ ընտրուած երեք ժողովականներու պիտի յանձնուին՝ երեք տմիս պայմանաժամաւ:

89.— Ժողովոյ բոլոր անդամները կամ մեծագոյն մասը մինչեւ որ ներկայ չի գտնուին, ամենեւին թուղթ մը չի կրնար կշնջուիլ, եւ կնքուելիք թուղթերը ի լուր ներկայ ժողովականաց պիտի կարգացուին: Իայց եթէ ժողովոյ հետեւեալ դուստրման օրէն առաջ ստիպողական թուղթ մը կնքել հարկ ըլլայ, ժողովով ընտրուած հինգ-վեց ժողովականաց ներկայութեամբ պիտի կնքուի:

90.— Եթէ ժողովոյ մը կողմէն հաշուացուցակ կամ տեղեկագիր մը Գերագոյն Ժողովոյն տրուելու ըլլայ, պաշտօնական կշնջոյն հետ բոլոր ժողովականաց ստորագրութիւններն ալ մէջը պիտի գտնուին:

91.— Դուրսերէն դալիք թուղթերուն մէջ՝ գաւառային ժողովոց պաշտօնական կնքոյն հետ ժողովականաց ստորագրութիւններն ալ պիտի գտնուին: Առանց ստո-

րագրութեանց միայն պաշտօնական կնքով կամ թուղթերուն վստահութիւն չպիտի ըլլայ:

92.— Մինչեւ որ խնդրոյ մը վերաբերեալ տեղեկագիրները կամ վկայականները պատրաստ ըլլան, առեւտրագիրը չպիտի արձանագրէր զայն, եւ առանց արձանագրութեան ամենեւին խնդրոյ մը քննութիւնը ժողովոյն չպիտի առաջարկուի:

93.— Առաջարկութիւններուն կամ խընդիրներուն քննութիւնը եւ որոշումը յառաջութեան կարգաւ պիտի ըլլայ, միայն թէ երբոր արտաքոյ կարգի կարեւոր խընդիր մը պատահի որոշ վրայ շուտով որոշում ընել հարկ ըլլայ, ժողովականաց մեծագոյն մասին հաճութեամբը նոյն խնդիրը կրնայ յառաջ անցնիլ իրիւր բացառութիւն:

94.— Խնդրոյ մը կամ առաջարկութեան մը քննութիւնը սկսելէն ետքը, մինչեւ որ ան չի լմնայ, ուրիշ գործ չպիտի սկսուի: Միայն թէ սկսուած խնդրոյ մը վերաբերեալ թուղթերը կամ վկայութիւնները պակաս ըլլալով՝ որոշումը հարկաւ հետեւեալ դուստրման օրին ձգուելու ըլլայ, այն ժամանակ կրնայ ուրիշ գործի քննութեան ընկառուիլ:

95.— Գերագոյն Ժողովը երկու, եւ միւս ժողովները մէկ մէկ արթուն եւ հաւատարիմ ստեղծագիտ պիտի ունենան, որոնք ուղարկութեամբ ընտրուելով՝ մինչեւ որ պակասութիւն մը չունենան պաշտօնուն չպիտի հանուին:

Նմանապէս Պատրիարքարանի եւ միւս ազգային հաստատութեանց պաշտօնեաները օրինաւոր կերպիւ եւ յատուկ ուղարկութեամբ ընտրուելով՝ պակասութիւններն չի հաստատուած՝ պաշտօնէն չպիտի հանուին:

96.— Ամէն ժողով իւր գործողութիւնները կանոնաւոր կերպիւ պիտի արձանագրէր, եւ տարին անգամ մի Գերագոյն Ժողովոյն ընդարձակ տեղեկագիր պիտի տայ իւր պաշտօնին վերաբերեալ ամէն տեսակ գործերու վրայօք:

97.— Իւրաքանչիւր ժողով իւր ներքին կառավարութիւնը բարեկարգ ընթացքի մը մէջ պահուելու համար, յատուկ կանոններ

պիտի ունենայ, որոնք Գերագոյն Ժողովոյն Հաւանութեամբը Հաստատուելէն ետքը պիտի գործադրուին:

98.— Եթէ որեւէ պատճառաւ աղգային ժողովոյ մը՝ մէկ կամ քանի մը անդամները բոլորովին պակսելու ըլլան, անոնց տեղը անմիջապէս ուրիշ արժանաւոր անձինք պիտի ընտրուին ըստ կանոնի:

99.— Տաճկաստանի բոլոր Լուսաւորչական Հայերը, նաեւ անոնք որ Կ. Պօլսոյ պատրիարքական աթոռոյն իրաւասութեանը տակ ըլլալով՝ օտար երկիր կը գտնուին, պարտաւոր են վերոյիշեալ հիմնական կանոններուն հնազանդելու, եւ անոնց ամէնն ալ Հաւատարմութեամբ կատարելու, եւ ասոնց դէմ վարուողը օրինազանց անկանոն մարդ պիտի համարուի:

100.— Եթէ ժամանակին պարագաններուն պահանջմամբը այս աղգային կանոնադրութեան մէջ բան մը աւելցնել կամ չափաւորել հարկ ըլլայ եւ այս հարկը ընդհանուր կերպիւ ճանչցուի, Աղգային Ընդհանուր Ժողովով ուսումնական, խոհեմ եւ քաղաքագէտ եկեղեցականներէ եւ աշխարհականներէ յանձնարարական ժողով մը Հաստատուելով այս գործը անոր պիտի յանձնուի, որ ասանց ներկայ կանոնադրութեան սկզբանցը դաշխու՝ հարկաւոր եղած յաւելումը կամ չափաւորումը Հասուն քըննութեամբ խորհելով պիտի որոշէ, եւ Ընդհանուր Ժողովոյ Հաւանութեամբը Հաստատուելէն ետքը Բարձրագոյն Դրան Հրամանաւր պիտի վաւերացուի:

Ի Կոստանդնուպօլիս

22 Մարտի 1857